

JOSIP OSTI

Slovinci v prozi Fulvia Tomizze

Kot udeleženec 32. mednarodnega srečanja pisateljev na Bledu sem bil 21. maja 1999 navzoč, ko so mnogi pisatelji različnih narodnosti presenečeno in z veliko žalostjo sprejeli novico o smrti italijanskega pisatelja Fulvia Tomizze. Tudi sam še sedaj ne morem verjeti, da je na njegovem obrazu ugasnil nasmeh, ki je kot diskreten in hkrati močan vir svetlobe obseval vse okrog sebe, tudi ko je molčal. V objemu te tople svetlobe sem se večkrat znašel tudi sam in se počutil enako kot pri branju njegovih del. Vsakič se mi je namreč zdelo, da neizgovorjene besede, ki jih bo šele napisal, žarijo enako kot že napisane. Kako naj bo drugače, ko pa gre za pisatelja, ki je verjel, "da bosta življenje in pisanje, če naj imata oba kak smisel, morala pomagati drugo drugemu in se osvetljevati". Neizogibna in predčasna smrt mu je gotovo preprečila uresničiti mnoge pisateljske načrte, čeprav je nekaj dni pred smrtjo izšla njegova zadnja knjiga *V jasnini noči*. Toda njegov skrivnostni prijateljski nasmeh, s katerim se je verjetno srečal tudi s smrtjo, bo še naprej pred očmi bralcev njegovih romanov. V njih je ta "človek iz ljudstva in samorasli pisatelj" "šel do dna svoje iskrenosti", v kateri je bil "pogosto strog sam s sabo". Po drugi strani pa je bil, kot bi dejal Gino Brazzoduro, zaradi svoje 'mešane' biti poln razumevanja do zasmehovanih in ponižanih; z njimi je delil usodo balkanskih razseljencev in priseljencev. Teh je bilo mnogo prav na obmejnem pasu, kjer so se pogosto spreminjale meje in so skupaj živeli Italijani, Slovenci in Hrvati.

Fulvio Tomizza je dolgo živel v Trstu, kjer so, zlasti odkar je mesto postalo pomembno pristanišče in tržišče, živeli pripadniki različnih narodov. Do njih so imeli domačini pogosto zaničevalen odnos, ki ni bil samo posledica občutka večvrednosti meščanov, Tržačanov italijanskega rodu, do podeželanov iz okolice Trsta (ti so bili v glavnem slovenskega rodu), temveč tudi poudarjanja rasnih razlik med Italijani in Slovani, pri čemer so bili slednji večkrat na neposrednem udaru italijanskega iredentizma in fašizma. Tomizza je imel skupaj s člani svoje družine izkušnje izobčenca in te tematike se v svojem pripovedništvu ni izogibal, čeprav je z njo izzval ostre kritike. Največjo pozornost pri poznavalcih literature pa je vzbujal zanimiv pripovedni svet njegovih del, v katerih je pogosto in s primernim osebnim slogom poudarjen njegov odnos predvsem do kmečkega okolja.

Čeprav so Tomizzovi romani navadno avtobiografski ali, kot pove v enem izmed njih, "pisanje o lastnem življenju", v njih govori ne le o sebi, temveč tudi o drugem in drugačnem, in sicer najpogosteje s stališča razumevanja in ljubezni do sočloveka in življenja nasploh. Kljub temu pa v mnogih romanih omenja misel na samovoljno končanje življenja. V enem od novejših piše: "Nagnjenje, da bi naredil konec, me je spremljalo od nekdanj kot zadnji izhod iz neznosnih situacij." Toda tudi v najtežjih in najbolj neznosnih življenjskih situacijah je vedno znova zmagal vitalizem, ki je izviral iz njegovih stikov z zemljo ter se krepil z vsem prvinskim, kar je povezano z njo. Ta močan občutek za zemljo in vaško življenje je izviral iz otroštva, ki ga je leta 1935 rojeni Tomizza preživel v vasi Materada v hrvaški Istri. Pozneje je živel v Kopru in Trstu, a je bil intimno in močno navezan na kraško zaledje, kjer so že tedaj živeli predvsem Slovenci. Tomizza torej ni bil le pisatelj, katerega dela so veliko prevajali in brali v Sloveniji, temveč resnični prijatelj Slovencev. To je vplivalo tudi na njegova dela, kar je bilo zaradi poniževalnega odnosa in pogosto odkritega sovraštva mnogih Italijanov do Slovencev še posebej pomembno. Nihče ni bil presenečen, ko je postal prav Tomizza leta 1986 prvi dobitnik mednarodne literarne nagrade vilenica.

Žirija vilenice oziroma Društvo slovenskih pisateljev je Tomizzi podelilo nagrado predvsem za v tistem času izdan roman *Mladoporočenca iz ulice Rossetti*, seveda pa ni spregledala njegovega dotedanjega opusa, ki je, čeprav v marsičem samosvoj, sledil tokovom sodobne evropske literature. V obrazložitvi nagrade je takratni predsednik Društva slovenskih pisateljev, Tone Partljič, zapisal: "V zadnjem romanu, *Mladoporočenca iz ulice Rossetti*, je posebej estetsko učinkovita Tomizzova pisateljska moč, saj je v njem prekvasil zgodovinsko snov, v kateri sta protagonistata mlada

slovenska Tržačana, in jo oblikoval v zlahko pripoved, ki je polna življenjskih sokov in napetosti ter izraznega čara. S tem delom je znova dokazal, v kolikšni meri zna biti tolmač naše skupne zgodovinske in kulturne dediščine, ki jo zaznamuje sožitje ljudi in oplajanje kultur, in kako prepričljivo se umetniško angažira pri iskanju tistih vrednot, brez katerih si ni mogoče zamisliti polnega življenja v razgibanem srednjeevropskem prostoru.”

Prvi roman Fulvia Tomizze, ki je izšel leta 1960, je dobil naslov po njegovem rojstnem kraju – *Materada*. Na to vas je ostal globoko navezan, hrvaška Istra pa mu je vedno znova vzbujala navdih. To potrjuje poleg romana *Peti letni čas* iz leta 1965 zlasti dve leti kasneje izdano delo z naslovom *Istrska trilogija*. Do objave *Mladoporočencev iz ulice Rossetti* so sledili romani: *Miriamino mesto* leta 1972, *Boljše življenje* leta 1977, *Prijateljstvo* leta 1980 in *Hudo prihaja s severa* leta 1984.

Preden je nagrajeni roman *Mladoporočenca iz ulice Rossetti* leta 1986 izšel v Sloveniji, so bili v slovenskem prevodu že objavljeni njegovi romani *Miriamino mesto*, *Materada*, *Boljše življenje* in *Prijateljstvo*. Kmalu bo v slovenščini izšel leta 1992 napisan roman *Krivična razmerja*, v katerem govori o treh usodnih ženskah v svojem življenju – o materi, ženi in hčerki. Predvsem ljubezen do življenjske sopotnice kaže resnično globino, ker njegovo pisanje ni podrejeno znanim stereotipom bodisi idilične bodisi tragične ljubezni med moškim in žensko. Ta romaneskna izpoved je bila po njegovih lastnih besedah mišljena kot postumno delo, čeprav je bila objavljena za časa življenja. Zanimivo bo izvedeti, katero delo je ostalo v njegovem predalu in je zares postumno, prav gotovo pa bo obogatilo celotni opus, ki obsega petindvajset del, za katera je poleg vilenice prejel več pomembnih italijanskih in mednarodnih literarnih nagrad in priznanj.

Fulvio Tomizza, dolgo znan kot avtor istrske sage, je s časom kazal vse večje zanimanje za pripadnike slovenske manjšine v Italiji in Slovence na obeh straneh meje. Tovrstna naklonjenost, ki je hkrati svojevrsten odmik od obsesivnih tem njegovih prejšnjih del, je opazna v romanu *Prijateljstvo*. V njem je spremenjeno prizorišče romaneskne zgodbe, ki je umeščena v Trst in njegovo kraško zaledje. Sam pravi: “Trst in Kras sta rojena iz istih korenin, eden dopolnilo drugemu, okrnjena in morda nepomembna, če sta ločena.” V ospredju dogajanja v romanu so razmerja med Italijani in Slovenci, ki jih najbolj živo prikaže v povezavi z likom “lepe in prizadevne Kraševke” Irene, ki se sooči z izzivom tistega, kar ponuja meščansko življenje, a je občutek pripadnosti lastnemu izvoru oziroma prvotnim vrednotam močnejši. Na to odločitev

vpliva tudi odvetnik Vilhar, ki se bojuje za pravice Slovencev v Trstu. Kras je za Tomizzo v tem romanu, v katerem pokaže poznavanje mnogih zgodovinskih dejstev in celo pove ljudsko legendo o njegovem nastanku, pokrajina, ki je "odločno in zavestno ostala slovanska" oziroma slovenska.

Tudi v predzadnjem romanu *Franziska* se Tomizza posveča Slovincem. Glavna junakinja te v Italiji zelo odmevne knjige, ki govori o nesojeni ljubezni med Italijanom in Slovenko, je namreč slovensko dekle s Štanjela.

Pred tem je Tomizza v romanu *Mladoporočenca iz ulice Rossetti*, ki ima podnaslov *Tragedija neke manjšine*, stopnjeval svoje literarno ukvarjanje s Slovenci do te mere, da gre skorajda za delo s popolnoma slovensko vsebino, ki je napisano v italijanskem jeziku. K pisanju tega romana je Tomizzo spodbudila zapuščina štiristotih pisem, ki sta jih izmenjala mladoporočenca, slovenski pesnik Stanko Vuk in Slovenka Dana Tomažič. Kmalu po Stankovem prihodu iz zapora, v katerem je bila nekaj časa tudi Dana, in še pred načrtovanim odhodom v partizane, sta bila leta 1944 skrivnostno umorjena v Trstu.

Pisma Stanka Vuka, rojenega leta 1912 v Mirnu pri Gorici, so skupaj z izborom njegovih pesmi in proze v Sloveniji prvič izšla leta 1954 v knjigi z naslovom *Zemlja na zahodu*. Leta 1998 je izšel podoben izbor z naslovom *Pomlad pod Krasom* s spremno besedo Lina Legiše in z novimi pogledi na pisateljevo doslej dostopno literarno zapuščino izpod peresa Katarine Šalamun Biedrzycke. Obe knjigi opozarjata, da gre za nadarjenega pisca, ki pa je bil predvsem zaradi krščanske poduhovljenosti svojih tekstov v povojnem obdobju zamolčan, čeprav njegove pesmi kažejo posebne značilnosti oziroma lepoto pesniškega glasu še enega primorskega slavca (Vuk je objavljial tudi pod psevdonimom Slavko Slavec). Poleg teh dveh knjig so leta 1986 v knjižni izdaji izšla Vukova ljubezenska pisma, ki jih je uredil in jim spremni esej dodal Miran Košuta in zdi se mi, da sodobnim bralcem največ o Vuku povedo prav pisma, pisana iz zapora med leti 1940 in 1943, ki izrisujejo njegov večstranski avtoportret. Beremo o ljubezni do žene, njegovem duhovnem življenju katoličana, odnosu do družine, zlasti do očeta, ki je bil kot zaveden Slovenec v italijanskem zaporu, o Slavkovi avtopoetiki, (neuresničenih) pisateljskih načrtih in še marsičem.

Tomizze ni posebno zanimal Vukov celotni, žal fragmentarni pesniški in prozni opus, temveč predvsem korespondenca, ki osvetljuje ljubezensko razmerje med njim in Dano ter nepojasnjene uganke v zvezi z njunim umorom. Tako je prišel do ugotovitve, da se njuno ljubezensko razmerje s časom ni razraščalo in krepilo, kot

bi bilo mogoče sklepati iz pisem Stanka Vuka, ki jih je pisal po aretaciji (ta je bila zanj "nezaslišan nesporazum") mladi ženi z vero, da je pred njima "še veliko življenja". Čeprav je verjel, da čas, ki ga je preživel v zaporu, ni bil izgubljen, Danina zadnja pisma in njuno razmerje po Stankovem prihodu iz zapora vzbujajo dvom v to. "Trda", vendar po njegovih besedah "zelo lepa" zaporniška "leta silne ljubezni", so usodno vplivala na njun ljubezenski odnos. Kot akter ljubezenskega trikotnika se v knjigi Fulvia Tomizze pojavlja Boris Pahor, znan pisatelj iz vrst tržaških Slovencev, ki je v enem svojih romanov (v katerem je Dana preimenovana v Mijo) prepoznavno opisal zgodbo zakoncev Vuk.

Tomizza je na podlagi pisem poskušal pripovedno rekonstruirati vzroke tragične Stankove in Danine usode. Večina pisem je v italijanščini, saj Vuk iz zapora ni smel pisati v slovenščini. Že to dejstvo kaže na položaj Slovencev in slovenskega jezika v Italiji v času raznarodovalne diktature, ki ga Tomizza brezkompromisno razkriva, pri čemer se pokaže tudi usodna medsebojna razdeljenost Slovencev. Čeprav ni imel namena rešiti do danes nepojasnjene uganke umora zakoncev Vuk, nakazuje možne poti, ki bi lahko pripeljale do njene rešitve. Italijanski pesnik in romanopisec Cesare Pavese, ki ga Tomizza omenja med pisatelji, ki mu ugajajo, je v eseju z naslovom *Pripovedovanje in mit* napisal: "Prvi in glavni razlog, ki nas napeljuje, da povemo kakšno zgodbo, je želja, da pojasnimo tisto nejasno-iracionalno, kar leži na dnu naše izkušnje." Ta ugotovitev se lahko nanaša tudi na pripovedovanje Fulvia Tomizze, ki se je imel enako za Italijana kot za Slovana in si je ves čas prizadeval priti kar najbližje skrivnosti lastnega življenja, s tem pa tudi skrivnosti življenja drugega človeka ne glede na njegovo narodnost. Zdi se mi, da prav to zanimanje in strpnost do drugega in drugačnega, tako človeka kot naroda, daje njegovemu delu posebno razsežnost odprtosti. Čeprav je pripovedoval o bistvenih osebnih in skupnih zadevah ljudi v prelomnih zgodovinskih časih in na obmejnem narodnostno mešanem območju, v katerem so vsakovrstna nasprotja pogosto izzivala ostre konflikte, je bilo njegovo pripovedništvo ustvarjeno z zavestjo, da je najpomembnejše, "kako je povedano". Verjamem, da se bo njegovo delo zaradi pretresljivih vsebinskih elementov in slogovno samosvojih, umetniško relevantnih značilnosti s časom vse bolj uveljavljalo v kontekstu srednjeevropske in evropske literature, kar bo zlasti mogoče, če bodo v združenih Evropi literature vseh narodov enakopravno obravnavane in vrednotene.

